

ERIX MARIA REMARK
ZƏFƏR TAĞI

Tərcüməçi:
Vilayət Hacıyev

**ERICH MARIA
REMARQUE**

**ARC DE
TRIOMPHE**

Antifaşist mövzuda yazılmış ən yaxşı romanlardandır. Ravikin şəxsində faşizmin vətəndən didərgin saldığı qaçqınların acınacaqlı həyatı təsvir olunur. Dünyagörüşündəki ziddiyyətə baxmayaraq, Ravik inamını itirmir, faşizmlə təkbaşına mübarizə aparır. Yazıçı qəhrəmanların mürəkkəb daxili aləmini məharətlə açır. Əsər ölkələrə, xalqlara fəlakət gətirən faşizmə dərin nifrət oyadır.

Erich Maria Remarque ARC DE TRIOMPHE

Erix Maria Remark ZƏFƏR TAĞI

Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2024, 488 səh.

Janr: fiction/roman

Ölçü: 145x210 mm

Cild: yumşaq

Çapa imzalandı: 29.03.2024

Naşir: Şahbaz Xuduğlu

Tərcüməçi: Vilayət Hacıyev

Korrektor: Elnarə Əhmədova

Texniki redaktor: Aydın Səlimli

Mətn dizaynı: Rəhilə Şamilqızı

Qapaq dizaynı: Rafael Qasım

Qanun Nəşriyyatı

Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76

Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18

Mobil: (+994 55) 212-42-37

e-mail: info@qanun.az

www.qanun.az

[www.fb.com/Qanunpublishing](https://www.facebook.com/Qanunpublishing)

www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-26-909-3

© Qanun Nəşriyyatı, 2024

© E.M.Remarque, 1946

Bu kitab Azərbaycan dilində 1986-cı ildə ilk dəfə

“Yazıçı” nəşriyyatında çap edilmişdir.

Remark və onun “Zəfər tağı” romanı

XIX əsrin sonunda bəşər tarixində ən mürtəcə, ən antihumanist fəlsəfi sistemlərdən birinin əsasını qoymuş, Buhenvald və Maydanek faciələrini ideoloji cəhətdən əsaslandırılmış F. Nitsçe bədxahlıq hissi ilə söyləyirdi: “XX əsr dünya müharibələri əsri olacaqdır”. Amma bu qana susamış “peyğəmbər”, XX əsrin üstündən həqiqətən əsmiş, Avropanı xarabazara çevirmiş iki dünya qırğınının hər dəfə məhz Almanıyanın məğlubiyyəti ilə nəticələndiyini, onun bədnam ari irqin bütün bəşəriyyət üzərində ağılığı iddiasının tam iflasa uğrayacağını, əvvəllər Prussiya hərbcilərinin, sonralar faşistlərin mənəvi köləliyinə məruz qalmış alman xalqının dərin sarsıntılara düçar olacağını qabaqcadan xəbər verə bilməzdi.

Görkəmli alman yazıçısı Erix Maria Remarkın (1898-1970) yaradıcılığı mənsub olduğu xalqın mənəvi əzablarının ən dərin, ən səmimi bədii təəcəssümüdür. O, dünya şöhrətli əsərlərində, özünəinamını itirmiş, hər iki dünya müharibəsinin səbəbkarı olan Almaniyada xalqın potensial humanist imkanlarının mövcudluğunu inandırıcı şəkildə sübut edir. Geniş yaradıcılıq vüsətinə malik digər alman yazıçılarından – Mann qardaşlarından, Feyxtvangerdən fərqli olaraq, Remark birəcə mövzunun – müharibə mövzusunun müəllifidir. Bu mövzu darlığı onun yaradıcılığının həm güclü cəhətlərini, həm zəif tərəflərini üzə çıxarır. Remark əsərlərinin təsir qüvvəsi onunla müəyyən olunur ki, bütün diqqətini müharibənin iyərənləklərinə yönəltmiş yazıçı, insanın mənəvi sarsıntılarının dərinliklərinə varə bilir, burjua ideoloqlarının insan qırğınını örtmək istədikləri romantik pərdəni yırtıb kənara tullayır. Remark əsərlərinin məhdudluğu onunla izah oluna bilər ki, müharibə mövzusundan kənara çıxa bilməyən müəllif insan qırğınını törədən ictimai ziddiyyətləri geniş tarixi perspektivdə verə bilməmiş, qəhrəmanlarının düçar olduğu mənəvi əzabların səbəbini taleyin qəzavü-qədərində axtarmışdır.

Dünya ədəbiyyatında insan qırğınına Remark qədər dərin nifrət oyada bilən, müharibə nəticəsində dünyaya səpələnən mühacirlərin fəlakətini təsirli boyalarla

təsvir edə bilən ikinci bir yazıçı tapmaq çətindir. Yazıçı buna ona görə nail ola bilməmişdir ki, özü, necə deyərlər, hər iki dünya faciəsinin bilavasitə iştirakçısı – qurbanı olmuşdur. Axı Remarkın özü gənc yaşlarında şovinizm təbliğatına uyaraq, 1916-cı ildə gimnazist formasını əsgər şinelinə dəyişmiş, iki il Qərb cəbhəsi sənəqlərində can çürütmüşdür. Məhz buna görə də 1929-cu ildə yazdığı, “Məhv olmuş nəsil” ədəbiyyatının ən məşhur, ən görkəmli nümayəndələrindən hesab olunan “Qərb cəbhəsində təbəddülət yoxdur” romanında müharibə çirkinliklərinin tənqidi-realistik mənzərəsini verə bilməmişdir.

Remark “Üç yoldaş” romanının qəhrəmanı kimi, birinci dünya müharibəsindən sonra müəllimlik, sürücülük, hesabdarlıq, müxbirlik və s. peşələrdə öz qüvvəsini sınamış, həyatda öz yerini tapa bilməmişdir.

1933-cü ildə, faşistlər hakimiyyət başına gələndən sonra, yazıçı, “Zəfər tağı” romanının qəhrəmanı Ravik kimi, vətəndən didərgin düşmüş, yad ellərdə mühacir həyatının acısını dadmışdır.

Remark əsərlərinin təsir qüvvəsi onunla müəyyən olunur ki, onun qəhrəmanları yazıçı həyatının müxtəlif keşməkeşli mərhələlərinin bədii ifadəsinə çevrilirlər.

İkinci dünya müharibəsinə kimi müəllif ictimai-siyasi biganəlik mövqeyindən çıxış etmişdir. O öz estetik qayəsini belə ifadə edirdi: “Mən öz oxucumu nə inandırmaq, nə tovlamaq, nə də təbiiyət etmək istəyirəm. Mən yalnız qəlbimi rıqqətə gətirən hadisələri qələmə alıram. Mənim mövzum əsrimizdə yaşayan insanın taleyi, humanizm məsələləri, əqidəm isə fərdiyyətçinin əqidəsidir: azadlıq, dözümlük, yumor...”

Amma ikinci dünya müharibəsi ərəfəsində və dövründə faşizmin cinayətlərinə laqeydlik labüd şəkildə satqınlığın sinoniminə çevrildi. Remark yavaş-yavaş faşizmə qarşı fəal mübarizə labüdlüyü qənaətinə gəlib çıxdı. Yazıçı dünyagörüşündə bu əsaslı təbəddülət onun “Ölüm-dirim vaxtı” və “Zəfər tağı” romanlarında öz bədii təcəssümünü tapdı.

1946-cı ildə yazılmış “Zəfər tağı” romanı Remark əsərlərinin içərisində xüsusi yer tutur. Düzdür, bu əsər oxucu kütləsi arasında müəllifin ilk romanı “Qərb cəbhəsində təbəddülət yoxdur” qədər geniş şöhrət tapa bilməmişdir, həm də “Zəfər tağı” romanında Remarkın həyat mövqeyi “Ölüm-dirim vaxtı” romanında olduğu kimi aydın və fəal deyildir. “Zəfər tağı” romanının müstəsnalığı onunla müəyyən olunur ki, əsərdə bir tərəfdən müəllif dünyagörüşündə və onun qəhrəmanlarının həyat mövqeyində nəzərə çarpan məhdudluq, naqislik son həddə çatır və öz əsassızlığını sübut edib qırılır, digər tərəfdən, yazıçının gələcək əsərlərinin pafosunu təşkil edəcək problemlər meydana çıxır və özünün ilk bədii həllini tapır. “Zəfər tağı” romanı Remark yaradıcılığına xas olan ideya-estetik meyillərin kəşfiyyatı, dünyənlərin üz-üzə gəldiyi, bir-birini inkar etdiyi ərazidir. Bu baxımdan əsərin

əsas qəhrəmanı – faşist təqibindən xilas olmaq üçün Parisə pənah gətirmiş cərrah Ravik, Remarkın ilk romanlarının qəhrəmanları və “Zəfər tağı” əsərindən sonra yaradılmış romanlarının personajları arasında bir növ keçiddir, həm əvvəlkilərin, həm də özündən sonra gələnlərin müxtəlif ziddiyyətli keyfiyyətlərini özündə birləşdirir. Belə ki, Ravik romanın ilk fəsilərində öz “sələfləri”, “Qərb cəbhəsində təbəddülət yoxdur” və “Üç yoldaş” əsərlərinin qəhrəmanları kimi passivdir, neytraldır, ictimai-siyasi hadisələrdən kənarda durmağa cəhd edir. Amma hadisələrin inkişafının məntiqi ilə tədricən dəyişir və romanın sonunda şəxsi qisas hissindən şüurlu şəkildə faşizmə qarşı mübarizənin labüdlüyü mövqeyinə keçir. Ravik başa düşür ki, “neytrallıq” əl-qol açmaq üçün faşistlərə geniş meydan verir, onları daha da azğımlaşdırır. Ravik öz fəallığı, hadisələrə müdaxilə etmək qənaəti ilə Remarkın ən aktiv personajı olan “Ölüm-dirim vaxtı” əsərinin baş qəhrəmanı Qraberə yol açır, onu estetik cəhətdən hazırlayır.

Almaniyanı türk edib Fransada qaçaq həyatı keçirən Ravik iki dünya müharibəsinin ikiqat qurbanıdır. O, Remarkın ilk romanlarının qəhrəmanları kimi, birinci dünya müharibəsində iştirak etmiş, lakin qeyri-adi cərrahlıq istedadı sayəsində “bəxti” gətirmiş, cəmiyyətdə özünə müəyyən mövqə qazana bilmişdir. Bununla belə, onun ətrafındakı adamlarla sıx ünsiyyəti yoxdur, o bir növ kapitalizm cəmiyyətinə insana xas özgüləşmənin qurbanıdır. Ravikin “neytrallığının”, biganəliyinin səbəbini də məhz bunda axtarmaq lazımdır. Beləliklə, istedadlı cərrah ikiqat mühacirətdədir: əgər birinci dünya qırğını onu daxili mühacirə çevirmişdisə, faşistlərin hakimiyyət başına gəlməsi buna xarici bir mühacirət də əlavə edir.

İlk baxışdan Parisdə Ravikin keşməkeşli güzəranı, daima qorxu altında yaşamaq məcburiyyəti, məhəbbət oxunun daşa dəyməsi onun bədbinliyini, bəşəriyyətdən küskünlüyünü dərinləşdirməli idi. Ravikin rus mühaciri Morozov, baş həkim Veber kimi sadıq dostları olsa da, onun rast gəldiyi, toqquşduğu, qurbanı olduğu haqsızlıqlar, pisliklər saysız-hesabsızdır. Bütün bunlara baxmayaraq, başibələli mühacir öz daxili aləminə qapılırmı, insanlığını, humanizmini itirmir. Ravik bütün varlığı, qəlbinin bütün hüceyrələri ilə xarici aləmə, insanlara tərəf yönəlmişdir. O, dost yolunda, insan naminə, məhəbbət yolunda canından keçməyə hazırdır. Onun hissələri həmişə konkret, səmimidir, möhkəmdir. Peşəkar cərrah olmasına baxmayaraq, hər xəstənin üstündə əsir. Bəlkə də yüksək cərrahlıq istedadının mayası onun humanizmindədir. Ravik hər cür əziyyət çəksə də, ləyaqətini, həssaslığını itirmir. O hər yerdə, hamının köməyinə gəlməyə hazırdır. Sevdidiyi qadının xəyanətini bilsə də, öz hissələrinin bütövlüyünü qoruyub saxlaya bilər. Ağır zamanlarda, çətin şəraitdə məhəbbət kimi zərif hissi qoruyub saxlaya bilmək bacarığı elə həyata inamin, yenilməz nikbinliyi, məğlubedilməz humanizmin təsdiqinə çevrilir. Əgər Ravikin faşizmə qarşı mübarizəyə şüurlu şəkildə qoşulmaq qətiyyəti zahirən

nasistlərin vəhşilikləri ilə müəyyənləşirsə, daxilən bu əzm onun humanizminə əsaslanır.

Romandakı bütün hadisələr, bütün personajlar baş qəhrəman Ravikin ətrafında mərkəzləşir, onun daxili aləmini açmağa xidmət edir. Bu baxımdan müəllifin təhkiyəsi oxucuda böyük maraq doğurur. Məlumdur ki, Remarkın ilk romanlarında hadisələr birinci şəxs tərəfindən nəql edilirdi. İlk baxışdan oxucuya elə gəlir ki, “Zəfər tağı” romanında təhkiyə perspektivi dəyişmişdir: axı hadisələr üçüncü şəxs tərəfindən təsvir olunur. Amma diqqətlə fikir verdikdə o dəqiqə gözə çarpar ki, əslində şəxsin dəyişməsi ilə təhkiyənin məzmunu, Remarkın hadisələri öz sevimli baş qəhrəmanı ilə açmaq cəhdi dəyişməmişdir. Axı Ravik bircə dəqiqə də olsun səhnəni tərk etmir, oxucu yalnız onun eşitdiklərini eşidir, gördüklərini görür, onun hiss etdiklərini hiss edir, bildiklərini bilir. Əslində obyektiv üçüncü şəxs deyil, subyektiv birinci şəxs təhkiyənin əyaniləşmə formasıdır. Üçüncü şəxsi işlətməklə yazıçı öz qəhrəmanını cahan fəvqünə qaldırır. Bəs məqsəd? Məqsəd aydındır: müəllif insan ləyaqətinin tapdalandığı bir zəmanədə də insanı ən yüksək, misilsiz bir varlıq kimi təsdiq edir.

Erix Maria Remarkın dünyagörüşü ziddiyyətli olmuşdur. Məhz buna görə o, XX əsrin bütün mürəkkəbliyini dialektik vəhdətdə qavrayıb, onun bədii şəkildə ifadəsinə nail olmamışdır. Remarkın dünyagörüşündə və romanlarının poetikasındakı məhdudluqlara baxmayaraq, görkəmli yazıçının əsərlərini oxucular, xüsusilə gənclər həvəslə mütaliə edirlər. Bəlkə də müəyyən dərəcədə bu məhdudluqlar sayəsində. Axı həmişə düzgün dünyagörüşü, dərin məntiq yüksək estetik dəyəərə çevrilir. Ziddiyyətli Erix Maria Remark sevilə-sevilə oxunur, yəqin ki, gələcəkdə də oxunacaq. Səmimiyyətinə görə. Xeyirxahlığına görə. İnsanın fiziki, mənəvi sarsıntılarından ürək ağrısı ilə danışa bildiyinə görə. Sadə, “kiçik” insana sonsuz məhəbbətinə görə...

Əlbəttə, belə qısa bir xülasədə Remark kimi dünya şöhrətli sənətkarın yaradıcılığı haqqında tam təsəvvür yaratmaq olmaz. Bizə belə gəlir ki, həmin təsəvvürü yazıçının bədii palitrası üçün səciyyəvi olan “Zəfər tağı” romanının özü, onun dilimizə uğurlu tərcüməsi yaradacaq. Bu uğur, hər şeydən əvvəl, mütərcimin Remark yaradıcılığının spesifik xüsusiyyətlərinə yaxından bələd olması, yazıçının estetik qayəsini, xüsusilə bu romanın bədii konsepsiyasını duyması, ümumiyyətlə, tərcümə sənətinə sözün geniş mənasında yaradıcı kimi yanaşması ilə bağlıdır.

Qorxmaz QULİYEV

I

Qadın düz Ravikin üstünə gəlirdi. O, iri addımlarla yeriyir və qəribə tərzdə səndələyirdi. Ravik onu lap çatanda gördü. Gördü ki, rəngi avazıyıb, almacıq sümükləri çıxıb, gözləri az qalır hədəqəsindən çıxsın. İfadəsiz üzündə qəribə bir məchulluq var idi. Adama elə gəlirdi ki, orada heç bir həyat əlaməti yoxdur və gözlərindəki ümitsiz parıltı Raviki istər-istəməz dayanmağa məcbur etdi. Qadın elə yaxından keçirdi ki, az qalırdı ona toxunsun. Əlini uzadıb qadının qolundan yapışdı. Qadın səndələdi, Ravik tutmamış olsaydı, yıxılırdı. Qolundan möhkəm yapışmışdı...

– Hara belə?

Qadın gözlərini döydü, pıçıldadı:

– Buraxın...

Ravik dinmədi. Hələ də onu buraxmamışdı.

– Buraxın deyirəm! Bu nə deməkdir? – dodaqları güclə tərpənirdi.

Ravikə elə gəlirdi ki, qadın onu heç görmür. Gözlərini ona dikərək, harayasa uzaqlara baxır. Sanki nə isə ayaqlarını qandallamışdı, etirazı da elə buna idi:

– Buraxın deyirəm məni!

Ravik gördü ki, o, küçə qadını deyil. Heç sərxoşa da oxşamır. Əli boşaldı. Qadın istəsəydi, asanca əlindən çıxardı. Ancaq o bunu hiss etmədi. Ravik bir az da gözlədi.

– Doğrudan, gecənin bu vaxtında, özü də Parisdə hara gedirsiniz? – deyib qadının qolunu tamam buraxdı.

Qadın susurdu. Tərpənmək istəmirdi. Elə bil, onu bir dəfə dayandırdıqları üçün yeriyə bilmirdi. Ravik körpünün sürəhisinə söykəndi. Göz-göz olmuş nəm daşlar əllərini üşütdü.

– Bəlkə, ora? – başı ilə aşağıyı, tutqun parıltılı Sena çayının “de Alma” körpüsünün kölgəsinə çırpıldığı yeri göstərdi. Qadın cavab vermədi.

Ravik dedi:

– Hələ çox tezdir, çox tezdir. Özü də noyabrın bu soyuğunda...

O bir qutu siqaret çıxarıb, ciblərində kibrit axtardı. Tapanda gördü ki, qutuda ikicə dənəsi qalıb və onu çay tərəfdən əsən küləkdən qorumaq üçün aşağı əyildi.

– Birini də mənə verin, – qadın güclə eşidiləcək səslə dilləndi.

Ravik dikəlib, qutunu ona göstərdi:

– Əlcəzairdir, – dedi, – qara tənəkəkdir. Sizin üçün çox sərt olar. Başqası yoxumdur.

Qadın başını bulayaraq siqaret götürdü. Ravik hələ də yanan kibriti ona tərəf tutdu. O, tez-tez, özü də dərin qullabla çəkirdi. Ravik kibrit çöpünü suya atdı. Çöp qaranlıqda axan ulduz kimi parıldadı və yalnız suya çatanda söndü. Körpünün üstü ilə bir taksi asta-asta gəlirdi. Sürücü maşını saxlayıb onlara baxdı, bir az gözlədi. Sonra qaz verib, qaranlıqda parıldayan yaş V Georq prospekti ilə sürətlə üzüyuxarı qalxdı.

Ravik birdən hiss etdi ki, yaman yorulub. Bütün günü işləyib əldən düşmüş, axşamsa gözünə yuxu getməmişdi. Buna görə də çıxmışdı ki, bir az boğazını yaşlasın. İndi birdən-birə ona elə gəldi ki, nəmişlik yağan bu gecədən başına yorğunluq ələnir. Qadına baxdı. Onu niyə saxladı axı? Məlum şeydir ki, ona nə isə olub. Ancaq bunun Ravikə nə dəxli? Başına iş gələn azmı qadın görmüşdü? Xüsusilə gecələr, özü də Parisdə... İndi isə onun üçün fərqi yox idi, bir-iki saat yatmaq istəyirdi.

– Gedin evə! Gecənin bu vaxtı Parisin küçələrində nə axtarırsınız? Onsuz da yaxşı heç nə tapmayacaqsınız.

Ravik paltosunun yaxalığını qaldırıb, getmək istədi. Qadın elə baxdı ki, elə bil, onu başa düşməmişdi:

– Evə? – deyə təkrar etdi.

Ravik çiyinlərini çəkdi:

– Evə, qaldığınız yerə, mehmanxanaya, nə bilim hara... Hara oldu. Yoxsa polisə düşmək istəyirsiniz?

– Mehmanxanaya? Pərvərdigara...

Ravik dayandı. “Yenə hara gedəcəyini bilməyən bir adam”, – deyə fikirləşdi. Bunu əvvəlcədən götür-qoy etmək lazım idi. Eyni şeylər idi, təkrar olunurdu. Axşam olanda hara gedəcəklərini bilmirlər, ancaq səhər açılarda nə vaxt durub getdiklərindən xəbər olmur. Sonra hara gedəcəklərini bilirlər. Çoxdankı öteri qaranlıq qorxusu idi, onunla gəlib, onunla da gedirdi. Siqareti atdı. Özü belə günlərə azmı düşmüşdü?!

– Gedək, bir yer tapıb araq içək, – bunu Ravik dedi.

Ən asan yolu bu idi. Pulu verən kimi çıxıb gedər, o da başına bir çarə qılardı. Qadın qərribə bir hərəkətlə səndələdi, Ravik onun qolundan yapışdı.

– Yorulmusunuz? – deyə soruşdu.

– Bilmirəm. Deyəsən...

– O qədər yorulmusunuz ki, yata da bilmirsiniz?

Qadın başını tərپətdi.

– Belə şeylər olur. Gedək, mən tutmuşam.

Onlar Marse prospekti ilə üzüyuxarı qalxdılar. Ravik görürdü ki, qadın ona sığır. Elə sığınırdı ki, deyərdin, yıxılacaq, ondan tutub durur. I Pyer de Serp prospektini keçdilər. Şalo küçəsinin tinindən ayrı bir küçə uzanıb gedirdi və uzaqda, tutqun, yağışlı səmada “Zəfər tağı”nın kölgəsi görünürdü... Ravik balaca zirzəmiyə açılan ensiz qapını göstərdi:

– Bura girək. Hər halda, bir şey tapılar.

Bura, adətən, sürücülərin yığışdıqları meyxana idi. İçəridə iki-üç taksi sürücüsü və bir neçə fahişə oturmuşdu. Sürücülər kart oynayı, fahişələr isə “Absent” içirdilər. Onlar qadına ani nəzər salıb, laqeydliklə baxışlarını çəkдилər. Bir az yaşlı görünəni əsnədi, o biri isə tənbel-tənbel dodaqlarına boya çəkdi. Zalın o biri başında, üzdən tələyə düşmüş siçovula oxşayan cavan xidmətçi daş döşəməyə neftli kəpək səpib silməyə başladı. Onlar qapının ağzındakı boş stol arxa-